كوردو ئیسلام .. ناسنامەی نەتەوایەتی و ناسنامەی ئایینی

نوسینی عبدالرحمن صدیق

دیارە لەقورئان دا، هەموو مرۆڤێك بەتاقی تەنها وەكو چەقی چەند بازنەیەكە، واتە خۆی وەكو تاك داوای لێكراوە كەباوەڕ بەخوای بەدیهێنەری بهێنێ و، كردەوەی چاك ئەنجام بداو، بانگەوازی خوایی بەدەوروبەری بگەیەنێت و، لەم پێناوەشدا ئارام گرو خۆڕاگربێت ، ئەگەرنا ، بەدەر لەم هەنگاوانە، مرۆڤ هەر مرۆڤێك ، خەسارەتمەندی دونیاو قیامەت دەبێت.

ئەمەش كەوتمان ، لێكدانەوەی دەقاو دەقی سورەتی (العصر)ە، كەخوای گەورە تیایدا فەرموویەتی : ﴿ والعصر * إن الانسان لفي خسر * الا الذين آمنوا وعملوا الصالحات وتواصوا بالحق وتواصوا بالصبر ﴾ .

بۆیە مرۆڤی بانگخواز لەم پێناوەدا دەبێت چاو لەو میكانیزمە بكات كە پێغەمبەران – درودی خوایان لەسەر – گرتویانەتە بەر، هەر لەم بوارەشدا دەبینین تەواوی پێغەمبەران ، سەرەتا رووی دەمی داوایان لەنەتەوەو گەلانی خۆیان كردووەو، خێرو خۆشی بانگەوازە خواییەكەشیان بۆ نەتەوەی خۆیان بەخەڵات پێشكەش كردووە، بۆیە لەقورئاندا پێغەمبەران – درودی خوایان لەسەر – وەكو چەقی كاری بانگەواز، یەكەم بازنەی برایەتییان لەگەڵ نەتەوەی خۆیاندا بووەو، بەم پێیەش بازنەیەكی برایەتی نەتەوەییان لەگەڵ بەستووە، بۆیە خوای گەورە پێغەمبەرانی كردووە بە (برا)ی نەتەوەكەی خۆیان وەكو لەم ئایەتانەی قورئاندا دەردەكەوێت:

﴿ والى عاد أخاهم هودا ﴾ (الاعراف – 65)(هود – 50)

﴿ والى ثمود أخاهم صالحا ﴾ (الاعراف – 85)(هود-84)

﴿ والى مدين أخاهم شعيبا ﴾ (الاعراف –85)(هود-84)

ئەم پەیوەندییەی برایەتی نەتەوایەتییەش لەگەڵ تەواوی نەتەوەكەدا بووە، بۆیە تەنانەت ، ئەوانەش كە پێغەمبەران بەدرۆ دەخەنەوە خوای گەورە هێشتا پێغەمبەران بە (برا) بۆ ئەوان دادەنێت:

﴿ كذبت قوم نوح المرسلين *إذ قال لهم اخوهم نوح الا تتقون ﴾ (الشعراء/ 105-106)

﴿ كذبت عاد المرسلين*إذ قال لهم اخوهم هود الا تتقون ﴾ (الشعراء/123-124)

﴿ كذبت ثمود المرسلين*اذ قال لهم اخوهم صالح الا تتقون ﴾ (الشعراء/141-142)

هەر لەبەر ئەمەشە خوای گەورە بەپێغەمبەری خۆشەویست – صلى الله عليه وسلم – دەفەرموێ: ﴿ فاستمسك بالذي أوحي اليك انك على صراط مستقيم*وانه لذكر لك ولقومك وسوف تسئلون ﴾ الزخرف (43-44).

كەواتە ئەم كامەرانی و خێرو خۆشییەی کـە دەرئـەنجامی پیـادەکردنی بەرنامــەی ئیــسلامە، ســەرەتا لەهــەر مرۆڤێکی موسڵمانی بانگخوازەوە، ڕوودەکاتە ئەو بازنەیەی کە نەتەوەکەی خۆی لەچێوەیدا کۆدەبێتەوە.

پاشان تەواوی نەتەوەو گەلانی موسڵمان لەبازنەیەکی فراوانتردا کەبازنەی (برایەتی ئیمانی)یە کۆدەبنەوەو، ئــەم بازنەیەش کۆکەرەوەی نەتەوە موسڵمانەکانەو، بازنە بچووکەکانی پێشوو کۆدەکاتەوە، بــەبێ ئــەوەی بیانبڕێـت یــان بیانسڕێتەوە، ئەمەشە واتای ئایەتی: ﴿ إنما المؤمنون إخوة ﴾ (الحجرات-10).

لەدواییدا بازنەیەکی فراوانتر تەواوی مرۆڤەکان لەبازنەی (برایەتی ئینسانیی)دا کۆدەکاتەوە بەدەقی ئایــەتی: ﴿ الذي خلقكم من نفس واحدة ﴾ (النساء-1).

﴿ ياأيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وانثى ﴾ (الحجرات-13).

هەر لەبازنەی (برایەتی ئیمانی)شەوە، بانگەوازی ئیسلامیی ڕوودەکاتە ئەم بازنە فراوانەی (برایــەتی ئینــسانی) تا بەهۆی ئیسلامەوە بیانخاتە بازنەی (برایەتی ئیمانی)یەوە:

﴿ تبارك الذي نزل الفرقان على عبده ليكون للعالمين نذيرا ﴾ (الفرقان-1).

بۆیە بەپشت بەستن بەم لێکدانەوەیە دەگەینە ئەم ڕاستییانەی لای خوارەوە:

یەکەم/ مرۆڤ وەکو تاك ، لەدنیادا سێ بازنەی برایەتی سەرەکی دەورەی داوە کەبازنەی (برایــەتی نەتەوایــەتی)و بازنەی (برایەتی ئیمانیی)و بازنەی (برایەتی ئینسانی)ن.

دووەم/ هەوڵ و خەبات و تێکۆشانی مرۆڤ لەگەیاندنی پەیامی ئیسلامدا سەرەتا بۆ بازنەی نزیکی خۆی دەبێت و هەر کاتێکیش بەئامانج گەیشت، ڕوو لەگەلان و نەتەوەکانی دی دەکـات، واتــە ڕووی خێــری لەنەتەوەکــەی خــۆی دەبێت ئەگەر لێی زیاد بوو دەیبەخشێت بەگەلانی موسڵمان، ئەگەر لەوانیش زیادبوو، دەیبەخشێت بەگەلانی بازنەی سێیەم ﴿ يسألونك ماذا ينفقون قل العفو﴾ (البقرة – 219).

العفو: ئەو شتەیە کەلە ئاتاجی و پێویستی مرۆڤ زیاتر بێت.

سێیەم/ (نەتەوە)و (ئیسلام) دوو چەمکی بەرامبەر بەیەکتر نـین تـا بــەراورد لەنێوانیانـدا بێتــە ئـارا، بــەڵکو پەیوەندییەکی ئۆرگانیی بەهێز بەیەکیانەوە دەبەستێت، بۆیە پەیوەندیی نێوان (نەتــەوە)و (ئیــسلام) پەیوەندییــەکی (تکاملی)یە نەك (تفاضلي)، هەر لێرەشەوە گەر (نەتەوە) لاشەو جەستە بێت ، ئەوا (ئیــسلام) بریتیــیە لــە ڕۆح و گیان ﴿ وكذلك اوحينا اليك روحا من أمرنا ﴾ (الشورى-52).

چوارەم/ سەبارەت بەبازنەکانی (برایەتی) لە قورئانـدا هــەر هــەمووی لەوشــەی (أخ)ەوە سەرچـاوەیان گرتــووە،

پێناسەی وشەی (أخ)یش وەکو لە (مفردات الفاظ القرآن)ی (الراغب الاصفهاني)دا هاتووە:

(اخ: الأصل أخو، وهو المشارك غيره في الولادة من الطرفين او من احدهما او من الرضاع ، ويستعار في كل مشارك لغيره في القبيلة او في الدين..)

هەر لێرەوە بازنەی برایەتی نەتەوایەتی و ئیمانی و ئینسانیی لەروانگەی ئەو ئایەتانەی کەلەپێشەوە ئاماژەمان بۆ کردن، سەرچاوە دەگرن، بەم پێیەش ئیسلام بەرنامەیەکی کەم وێنەی بۆ جۆری پێکەوە ژیان لەدنیادا دارشتووە، بەلاّم نابێ ئەوەشمان لەبیر بچێت کەتێروانینی ئیسلام بۆ ئەم بازنانە بەشێوەیەکە کەهەمیشە جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کەبازنەی (برایەتی نەتەوایەتی) و (برایەتی ئینسانیی)ش بەپەیامی ئیسلام رەنگرێژ بکرێن، چونکە خوای گەورە پاداشت و سزای هەر مرۆڤێك لەرۆژی دواییدا لەسەر ئەو شتانە دەداتەوە کە مرۆڤ بە (اختیار)ی خۆی هەلّی دەبژێرێت چ چاك چ خراپ، جا لەبەرئەوەی بازنەی برایەتی نەتەوایەتی و برایەتی ئینسانیی ویستی خوای گەورەیە بۆ هەر مرۆڤێك ، بۆیە لەرۆژی دوایدا لێپرسینەوەی لەسەر نییە بەلاّم لێپرسینەوە لەرۆژی دواییدا تەنها لەسەر بازنەی (برایەتی ئیمانیی)یە، چونکە مرۆڤ ئارەزوومەندانە بازنەی (عەقیدە) هەلّدەبژێرێت، بۆیە ئەوانەی بەرنامەی ئیسلامیمان قبوولّە دەبنە (برا) لەدنیاو قیامەتدا: ﴿ إنما المؤمنون إخوة ﴾ ئەوانەش کەبێباوەرِن دەبنە (برا) لەبێ باوەرِێتی: ﴿ ولا تكونوا كالذين كفروا وقالوا لاخوانهم هلم الينا ﴾

هەر لەبەرئەمەشە ئیسلامخوازان خەباتی (نەتەوایەتی)شیان بەبەرنامەی ئیسلام درێژە پێدەدەن و خەباتی (ئینسانیی)شیان هەروەها.

لێرەوە دەبێت لەخەمی دەستەبەرکردنی مافەرِەواکانی نەتەوەکەماندا بین بە بەرنامەی ئیسلام و، پاشان ئەو قەوارە کوردستانیيە ئیسلامیيە سەربەخۆیە لەگەلّ تەواوی قەوارە نەتەوایەتیيە ئیسلامیيەکانی دیدا پێکەوە لەیەکێتییەکی کۆنفیدرالّی ئیسلامیدا کۆدەبنەوەو بازنەی (برایەتی ئیمانی) پێکدێنن و، بازنەی (برایەتی ئینسانیی) دەرەوەی خۆیان دەدوێنن بۆ هیدایەت دانیان و هێنانیان بۆ بازنەی (برایەتی ئیمانی) بەهێشتنەوەی ناسنامەی نەتەوایەتییان.

پێنجەم/ بەرنامەی ئیسلام، کەلەسەر مرۆڤی موسلّمان پێویستە بەدەوروبەری خۆی رایبگەیەنێت، چاکترو باشتر دێتە بەرهەم ئەگەر بەزمانی هاوبەشی نێوان بانگخوازان و نەتەوەکانیان بێت ، چونکە چاکتر لەیەکدی حالّی دەبن ﴿ وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه ليبين لهم ﴾ (ابراهيم —4).

هەر لەبەر ئەمەشە خوای گەورە دوا پەیامی خۆی بەزمانێکی ئاسان و روون ناردووە بۆ ئەوەی کاریگەریی

بەسەر تەواوی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیدا هەبێت و، تایبەت نەبێت بەنەتەوەیەکی دیاری کراوەوە، بۆیە خوای گـەورە لەوەسفی قورئان دا وشەی (عربی) بەکار هێناوە، وەکو واتا (زمانەوانی)یەکەی نـەك (نەتـەوەیی)یەکـەی، چـونکە لەرووی (زمانەوانی)یەوە وشەی (عربی) واتە واضح، فصیح مبین ، پێچەوانەی وشەی (عربـی) لەقورئانـدا، وشـەی (اعجمی)یە واتە: مبهم ، غامض.

بەڵگەی زۆربەی (مفسر)ەکانی قورئان لەسەر ئەم قسەیە ئەوەیە کەخوای گەورە لەقورئاندا دەفەرموێت:

﴿ ولقد نعلم انهم يقولون انما يعلمه بشر لسان الذي يلحدون اليه اعجمي وهذا لـسان عربـي مـبين ﴾ (النحـل — 103)

﴿ ولو جعلناه قرآنا اعجمياً لقالوا لولا فصلت آياته ، اعجمي وعربي ﴾ (فصلت —44).

(الراغب الاصفهاني) لە (مفردات الفاظ القرآن)دا دەربارەی وشەی (عربی) دەڵێت:

العربی: المفصح واتە روون و پاراو.

اعراب الكلام: بيان فصاحته.

العربی: الفصيح البين من الكلام.

لەبەرامبەریشدا دەربارەی وشەی (اعجمی) دەڵێت:

العجمە: خلاف الابانە.

الاعجام: الابهام

الاعجم: من في لسانه عجمة، عربياً كان او غير عربي.

لە تەفسیری (الخازن)دا هاتووە:

الاعجمي: هو الذي لايفصح في كلامه وان كان يسكن البادية، ومن اجل ذلك سمي زياد الاعجم، لان في لسانه عجمة، مع انه كان من العرب.

کەواتە وشەی (عربی) دوو مانای هەیە وەك لەرستەدا دەردەکەوێت ئەگەر (عربی) لەبەرامبـەر (اعجمـی)یـەوە هات، ئەوە بەمانای (واضح) و (فصیح) دێت.

ئەگەر (عربی) لەبەرامبەر (عجمی)یەوە هات، ئەوە بەمانای عـەرەب یان مرۆڤێکی عـەرەب دێت.

شەشەم/ پەیوەندیی ئیسلامخوازیش بەنەتەوەی خۆیەوە هەمیـشە دەبێـت پەیوەندییـەکی زینـدوو بێـت و، خـۆی بەئەندامێکی ئەو نەتەوەیە بزانێت، چونکە پێغەمبەران — دروودی خوایان لەسەر بێت- هەمیشە بەوشـەی نـەرم و

نیانی وەك (یاقومی) و (یاقومنا) لەگەڵ نەتەوەی خۆیاندا دواون، گیروگرفتی نێوان پێغەمبەران — درودی خوایان لەسەر بێت — و، نەتەوەکانیان گرفتێکی نەتەوەیی نەبووە ، واتە کێشەکە لەگەڵ خودی نەتەوەکە نەبووە وەکو نەتەوە، بەڵکو لەسەر بیروباوەڕە نامۆو، ئەو ئایینە ناڕاستەی نەتەوەکەیاندا بووە، قورئانی پیرۆزیش بەهەمان شێوە ئاماژە بەم راستییە دەکات و پێمان نیشان دەدات کەکێشەکە لەسەر (ملة)ی (قوم)ەکان بووە، نەك خودی (قوم)ە کە خۆی، چونکە بەپێی قورئان وشەی (ملة) جیاوازە لەماناداا لەوشەی (قوم) چونکە پێناسەی (قوم) وەکو لە (مفردات الفاظ القرآن)ی (الراغب الاصفهاني)دا هاتووە واتە:

الملة: كالدين ، وهو اسم لما شرع الله تعالى لعباده على لسان الانبياء.. وتقال الملة اعتبارا بالشيء الذي شرعه الله ، والذين يقال بمن يقيمه اذا كان معناه الطاعة.

بۆیە لەهەموو ئایەتەکانی نێو قورئاندا ، وشەی (ملة) واتە (ئاین) نەك (نەتەوە)، کەئەمڕۆ بەهەڵە (میللەت) لەجیاتی گەل و نەتەوە بەکار دەهێنرێت.

﴿ ومن يرغب عن ملة ابراهيم الا من سفه نفسه ﴾ (البقرة-130)

﴿ قل بل ملة ابراهيم حنيفا ﴾ (البقرة-135)

﴿ ان اتبع ملة ابراهيم حنيفا ﴾ (النحل-123)

﴿ فاتبعوا ملة ابراهيم حنيفا ﴾ (ال عمران-95)

﴿ ملة ابيكم ابراهيم ﴾ (الحج-78)

﴿ ملة ابراهيم حنيفا﴾ (الانعام-161)

لەهەموو ئەم ئایەتانەدا، (ملة ابراهيم) بەواتای (دين ابراهيم) دێت، نەك بەواتای (قوم ابراهيم) هەر بۆیە کاتێك دەسەڵاتدارانی نەتەوەکەی (شعيب) بەخۆی و شوێنکەوتووانیان وت: ﴿ لنخرجنك يا شعيب والذين آمنوا معك من قريتنا او لتعودن في ملتنا ﴾

(شعيب) — عليه السلام — فەرمووی:

﴿ قد افترينا على الله كذبا ان عدنا في ملتكم بعد اذ نجانا الله منها ﴾

لێرە (شعيب) — عليه السلام — دەفەرموێت: ناگەڕێینەوە سەر ئایینەکەی ئێوە، پاش ئەوەی خوای گەورە رزگاری کردین لەو ئایینە هەڵەیەو، ئایینی راستی پێ نیشان داین.

بۆیە (شعيب) — عليه السلام — لەئایینی هەڵەو چەوتی نەتەوەکەی لادەدات، نەك لەنەتەوەکەی خۆی چونکە

ئەوەتا هێشتا دەفەرموێت:

﴿ ربنا افتح بيننا وبين قومنا بالحق وانت خير الفاتحين ﴾ (الاعراف-89).

هەر لەبەر هەمان هۆ، (يوسف)- عليه السلام – دەڵێت : (من وازم لەدینی نەتەوەکەم هێنا، کەبڕوایان بـەخواو ڕۆژی دوایی نەبوو) ناڵێت من وازم لەنەتەوەکەم هێنا، چونکە خوا تـەکلیفی کـردووە کەخـەمی نەتەوەکـەی خـۆی بخوات، بۆیە دەڵێت: ﴿ أني تركت ملة قوم لايؤمنون بالله ، وهم بالاخرة هـم كـافرون ، واتبعت ملـة ابـائي ابـراهيم واسحاق ويعقوب..﴾ (يوسف/37-38)

بۆیە پێغەمبەران – سەلامی خوایان لەسەر- لەدینی ناڕاستی نەتەوەکەیان وازیان هێناوە، نەك لەنەتەوەکەیان ، بۆیە قورئان پڕە لەدەستەواژەی لەجۆری (قوم نوح ، قوم لوط ، قوم يونس، قوم صالح ، قومك ، ياقومي ، يا قومنا .. هتد).

بەم شێوەیە پێغەمبەران – عليهم السلام- بەدرێژایی ژیانی دونیـا لەخـەمی نەتـەوەو گـەلی خۆیانـدا بوونـە، بەهیوای هیدایەت دانیان بۆ ئەوەی لەقیامەت و دواییشدا بەدیداری یەکتر شاد ببنەوە، ئەگەر نا، ئەوا پێغەمبـەران – درودی خوایان لەسەر – لـەڕۆژی دواییـدا لـەبێ بـاوەڕانی نەتەوەکـەی خۆیـان دادەبـڕێن، بۆیـە خـوای گـەورە دەفەرموێت: ﴿ لن تنفعكم ارحامكم ولا اولادكم ، يوم القيامة يفصل بينكم، والله بمـا تعملـون بـصير * قـد كانـت لكم اسوة حسنة في ابراهيم والذين معه اذ قالوا لقومهم انا براء منكم ومما تعبدون مـن دون الله ، كفرنـا بكـم وبـدا بيننا وبينكم العداوة والبغضاء ابدا حتى تؤمنوا بالله وحده..﴾ (الممتحنة/3-4).

حەوتەم/ کە هـەر نەتەوەیـەك بەزمانەکـەی خۆیـەوە شـوێنکەوتووی پێغەمبـەرانی خۆیـان بـوون، ناسـنامەی (عـەقائیدی) یان گۆڕانی بەسەردا هاتووە، بۆ ئەو ئاستە باڵایەی کەشایانی باڵاترین دروستکراوی خوایە، بـەڵام ئـەم گۆڕانە نەبۆتە مایەی گۆڕانی ناسنامەی (نەتەوایەتی) یان.

لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە (نەتەوە)و (ئیسلام) پەیوەندییەکی ئۆرگانی ئەوتۆ بەیەکیانەوە دەبەستێتەوە کە تیایدا (نەتەوە) دەفری (ئیسلام)ە، بۆیە هەموو نەتەوەیەکی موسڵمان دوو ناسنامەی هەیە ناسنامەیەکی (نەتەوایەتی) و ناسنامەیەکی (عەقائیدی) ئێمەش وەکو نەتەوەی کوردی موسڵمان، (کورد)بوونمان ناسنامەی (نەتەوایەتی)مانە: ﴿ وجعلناكم شعوباً وقبائل لتعارفوا ﴾ ، (ئیسلام) بوونیشمان ناسنامەی (ئایینی)مانە: ﴿ ان الدين عند الله الاسلام ﴾.